

DOKUMENTI O VELIKOSRPSKOJ IDEOLOGIJI

Svaki Hrvat koji je u početku velikosrpske agresije bio u prigodi neupućenu strancu objašnjavati njezine duboke povijesne, geopolitičke, vjersko-kulturne i gospodarske korijene, suočavao se je s nepristupačnošću dokumenata, rasprava i studija koje su školski udžbenici i historiografski priručnici tijekom sedamdesetak jugoslavenskih godina vješto prešućivali i uporno prikivali, time ujedno ostracirajući njihove autore, onemogućujući recepciju i kritičko vrjednovanje njihova djela, istodobno oblikujući naše duše po mjeri propisanoga i kanoniziranog jugoslavenstva.

Težine tog problema možda ni sâm nikad nisam bio tako svjestan kao u trenutku kad mi je tih teških i istodobno veličanstvenih godina jedan austrijski sugovornik, nakon što je pročitao fotokopiju drugoga (zagrebačkoga, onog iz 1944.) izdanja *Südlandova Južnoslavenskog pitanja (Die südslawische Frage und der Weltkrieg. Übersichtliche Darstellung des Gesamt-Problems)*, pribavljenu u bazelskoj Universitäts-Bibliothek i darovanu mu u jednom restoranu pored znamenite bernske Zytglogge, kazao kako mu je ta knjiga – izvorno objavljena u Beču u ožujku 1918. – otvorila oči i otkrila cijeli jedan dotad zagonetni svijet... Baš to je, pomislio sam tada, razlog zbog kojega je to djelo misterioznoga L. von Südlanda, zapravo našega Zagrebčanina dr. Ive Pilara, više od sedam desetljeća nepoćudno; to je i razlog zbog kojega je srpska kraljevska vlada – danas znademo da za tu legendu baš i nema dokaza – njegovu knjigu već 1918. sustavno otkupljivala i uništavala.

Srećom, u to vrijeme su se počele objavljivati barem prve zbirke dokumenata o velikosrpskoj ideologiji, pa se je čovjeku

Piše:

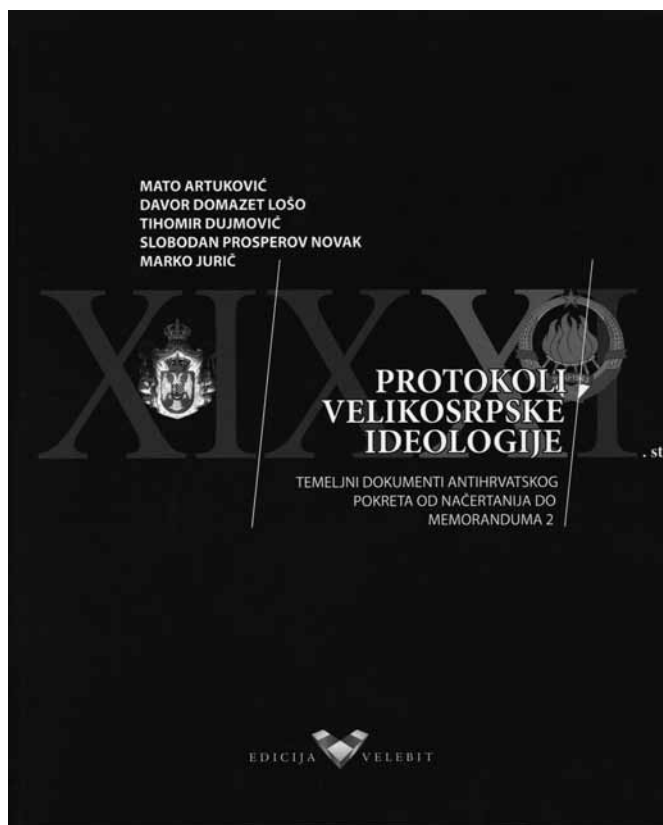
Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

moglo učiniti: hrvatska je država ovdje, i sad će ona hitrim korakom i s puno mara i ljubavi učiniti sve ono što nismo mogli učiniti svojim slabim snagama dok smo bili narod bez države, kukavelj izložena tuđim hirovima i tuđinskim prohtjevima (ili *ono* na kiši, što je jednom slikovito i

zlopatna / I skini mu sa vjeđa pospanih / Još onu mrenu tvrdu, zlokobnu, / Što zastire sad oči njegove!

Gospod je, međutim, odlučio suditi nam po zaslugama našim: dao nam je Kanaan, ali je pustio da ga uredimo po svojoj mjeri, pa zato i danas lutamo, tražeći svoje lonce misirske diljem svijeta, nemoćni da u toj svojoj šaci zemlje prepoznamo Misir i da ga uredimo onako kako su maštali Kranjčević, fra Ivon Samardžija i tisuće i tisuće najboljih od nas. Nešto je, srećom, ipak ostalo; među njima i neke od važnih knjiga, pa i te zbirke dokumenata o velikosrpskoj ideologiji.

Prva je, mislim, bila zbirka pod naslovom *Izvori velikosrpske agresije: rasprave, dokumenti, kartografski prikazi*, koju su – na poticaj Miroslava Brandta – 1991. objavili Školska knjiga i August Cesarec, a uredio ju je Bože Čović. U nju su uvršteni članci Miroslava Brandta, Bože Čovića, Slavena Letice, Radovana Pavića, Zdravka Tomca, Mirka Valentića i Stanka Žuljića te, kao izvorni dokumenti, Garašninovo *Nacertanije (Program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844 godine)*, pored toga i članci Vuka Stefanovića Karadžića (*Srbi svi i svuda*), Nikole Stojanovića (*Do istrage vaše ili naše*), Vase Čubrilovića (*Iseljavanje Arnauta*), Ustav organizacije *Ujedinjenje ili smrt*, Poslovnik organizacije *Ujedinjenje ili smrt* te Moljevićev spis *Homogena Srbija*. Malo kasnije (1993.) knjiga je objavljena i na engleskom jeziku (*Roots of Serbian Aggression: Debates, Documents, Cartographic Review*), u nakladi Centra za strane jezike i zagrebačkog AGM-a kojemu – čudne li i znakovite sudbine! – ovih dana, uz posvemašnji muk takozvane hrvatske elite, navodno prijete gašenje, ili bar opasnost da prividno opstane a izgu-

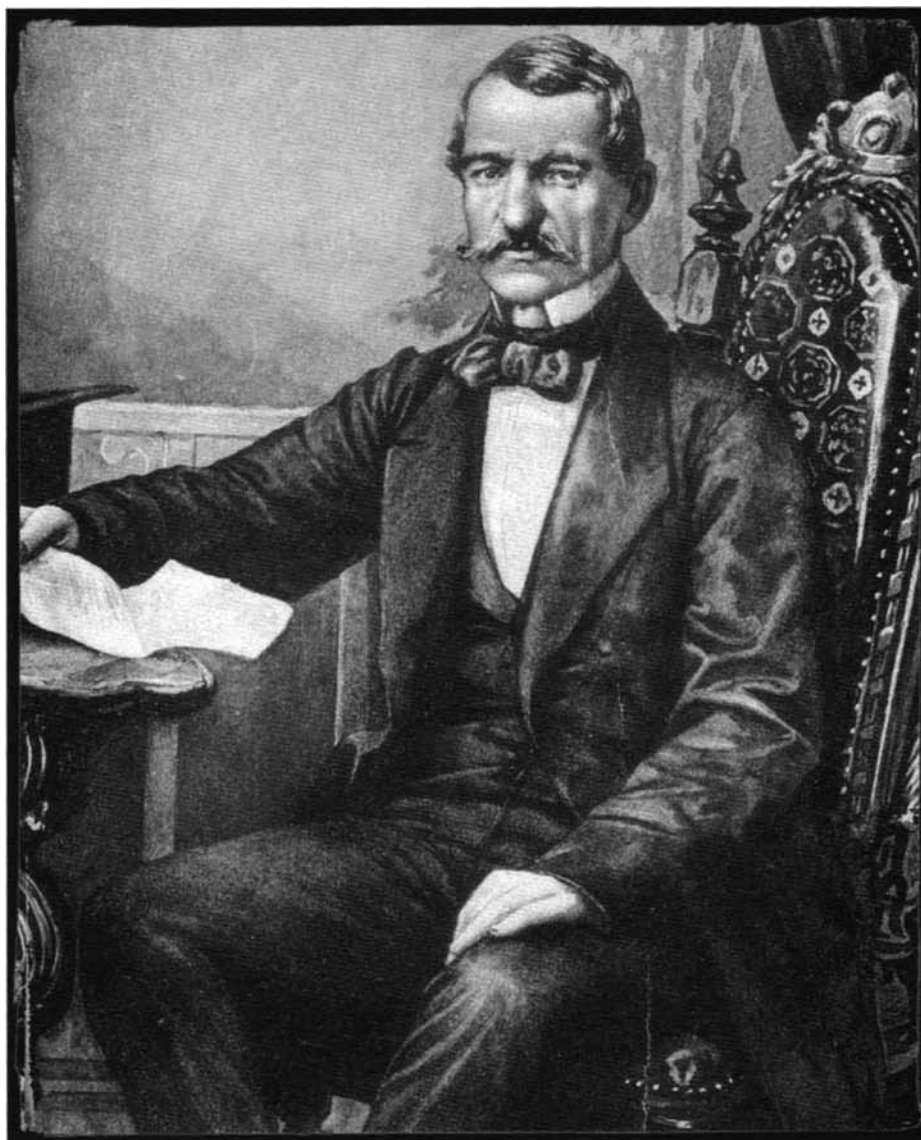

vrlo točno kazao pokojni don Anto Bako-
vić); sad će ona, bar u prenesenom smislu,
postići ono što je – kako sam u više zgo-
da, s nostalgijom i s dušom nadomak grlu,
spomenuo na više mjesta – davno nago-
vješćivao fra Ivon Samardžija: sad će ona
ovaj naš pusti i neplodni kamenjar infracr-
venim zrakama pretvoriti u čudesno plod-
nu oranicu... A luda želja! da al ljudska
jest – što bi Jahve odvratio na onu usrdnu
molbu Kranjčevićeva Mojsija: Izvedi na-
rod moj, o Gospode, / Izvedi ga iz ropstva

bi to zlokobno nacionalističko, Matoševo ime (ali – tješimo se – da pritom ipak, u spomen ne znam koje Karadžićeve obljetnice, ne bude nazvan Vukovim imenom).

Iste te 1993. kad se pojavio prijevod Čovićeve zbirke, u izdanju Nakladnoga zavoda Globus zbirku pod naslovom *Etničko čišćenje: Povijesni dokumenti o jednoj srpskoj ideologiji* priredili su Mirko Dražen Grmek, Marc Gjidara i Neven Šimac. U nju su uvrstili nešto širi izbor dokumenata ili njihovih dijelova: *Odluke Praviteljstvujušćega sovjeta serbskog o etničkom čišćenju* (1807.), izvadke iz narodnoga pjesništva (*Zbirka Vuka Stefanovića Karadžića*) i Njegoševa *Gorskoga vijenca*, potom Vukov spis *Srbi svi i svuda* (1849.). Svoje su mjesto, razumljivo, u njoj našli i Garašanin i Nikola Stojanović, kao i programski i organizacijski dokumenti srpskih tajnih i poluvojnih organizacija (upravo dokumenti organizacije *Ujedinjenje ili smrt* odnosno *Crne ruke*), a uvrštenjem priloga iz njegovih uspomena autori su pokazali kako ne dovode u pitanje ni Meštrovićevu tvrdnju da mu je Stojan Protić – istaknuti srpski političar i predsjednik prve jugoslavenske vlade – u proljeće 1917. najavljivao kako će muslimanima u budućoj državi biti dano da za dan-dva prijeđu „na pradedovsku veru“, jer će u protivnome biti – posječeni, kako to već Srbi znaju i umiju.

Meštrović je, doduše, bio i ostao slab svjedok – *herdja bio, herdja ostat bude*, u sličnoj je zgodi i za jedan drugi, donekle sličan mu lik, kazao dr. Ante Starčević – i jedino posve pristrane budale olako vjeruju njegovim svjedočenjima (pa je samo u jednoj potpuno zatrovanoj i demoraliziranoj sredini objavljivanje njegovih uspomena moglo u svoje doba biti proglašeno kulturnim i političkim događajem), ali ostaje činjenica da povijest nastanka moderne srpske države, kao uostalom i povijest dviju Jugoslavija i ratova nakon njihova raspada, prije govori u prilog pouzdanosti barem ovog dijela uspomena otavičko-dedinjskog apostola jugoslavenstva i autora Srđe Zlopogleđe, nego protiv toga: *azijati* su mnogim glavama platili cijenu jugoslavenske, dakle – srpske rasne čistoće i nadmoći.

Ilija Garašanin

U treći su, pak, dio te knjige Grmek, Gjidara i Šimac uvrstili vrijedna i važna svjedočenja Charlesa Riveta i Roberta Schumana, potom dva spisa Vase Čubrilovića (o etničkom čišćenju za potrebe Jugoslavije, kako one monarhističke, tako i one komunističke), a onda i Moljevićevu *homogenu Srbiju* te dokumente o Milanu i Milutinu Nediću kao i o Draži Mihailoviću kao praktičnim izvršiteljima prethodno osmišljenih zamisli koje dokumentiraju kronološki raniji dokumenti, dok je u četvrtom dijelu u središtu pozornosti i njima bio znameniti Memorandum SANU iz 1986. godine, koji je jasno proricao: *Oj, Srbijo iz tri dela, uskoro ćeš biti cela* (pa ćeš se i proširiti, ako već ne do Sibira i Kitaja, a ono bar do Virovitice i Karlobaga itd.). A malo nakon što je objavljena na hrvatskome, ta knjiga hrvatsko-francuskoga trojca osvanula je (iste godine)

u Parizu, na francuskom jeziku, u nakladi uglednog Fayarda: *Le nettoyage ethnique: documents historiques sur une ideologie serbe*. Neki tvrde da je francusko izdanje pripremljeno i prije hrvatskoga, ali to za ovdašnju našu pripovijest nije bitno.

Iste te 1993. u nakladi Hrvatskoga informativnog centra – jer je njegov ravnatelj Ante Beljo uvijek shvaćao važnost pisane riječi i objavio hrpu vrijednih naslova, premda se ne sjećam da mu je netko odao zaslužen priznanje – osvanula je, doduše u skromnoj opremi, očito namijenjena širokoj distribuciji, knjiga *Greater Serbia: From Ideology to Aggression*, koja čitatelju na engleskom jeziku nudi dokumente o ideološkim i nacionalno-političkim postavkama Ilije Garašanina, Vuka Karadžića, Nikole Stojanovića, Jovana Cvijića, Vase Čubrilovića, Steva-

na Moljevića i Srpske akademije nauka i umetnosti. Dakako, o značenju tih i još nekih dokumenata srpskih autora pisali su brojni drugi autori, od Vatroslava Murvara i Petra Šimunića do Mate Šimundića i Mate Marčinka, a među posljednjima je to, na način koji hrvatskom uhu godi možda i više nego što je i za knjigu i za uho korisno, prije koju godinu pokušao učiniti i Stjepan Lozo, u svojoj knjizi *Ideologija i propaganda velikosrpskoga genocida nad Hrvatima: Projekt 'Homogena Srbija' 1941.* (Split, 2019.).

Posljednja dva desetljeća pokazuju, međutim, da nam ni te knjige – a ni one tisuće mrtvih koje smo pokopali u posljednjim desetljećima, i koje bismo pokopali kad bismo znali u kojemu im jarku i u kojoj neobilježenoj jami kosti danas počivaju – nisu osobito hasnile. Nismo, doduše, hrpimice nagrnuti na novinske kioske kad su nam Račan & Co. u svojoj trećesiječanjskoj manifestaciji tradicionalnoga svoga sluganstva ponudili intelektualno uživanje u srpskome dnevnom i tjednom tisku, ali – dok se hrvatska misao i hrvatska država sustavno, iz dana u dan ponižavaju i obezvrjeđuju – dio naših pisaca i dalje mašta o „većim tiražama“ na širem „jedinostvenomu jezičnom i kulturnom prostoru“, glumci i pjevači nam čeznu za srpskim pozornicama i srpskim *pevaljkama*, predstavnici zlatne mladeži nijedan provod ne smatraju tako lijepim kao onaj *prestonički*, *terazijski* i *skadarlijski*, a nekom čudnom, posve očevidno dobro organiziranom kulturno-propagandnom osmozom, srpska se misao širi u hrvatskim zemljama i u hrvatskim glavama; i ako se i kada se tvorcima novoga svijeta prohtije i formalno skovati novi jugoslavenski, regionalni, zapadnobalkanski, jugosferski amalgam, naići će na uzoranu i pognojenu ledinu, na podlogu koja je već u velikoj mjeri pripremljena.

Zato je potrebno uvijek iznova podsjetiti na to da ispod svake jugoslavenske i zapadnobalkanske glazure čuči velikosrpska misao, i da skoro dvostoljetni neprekinuti kontinuitet te misli posve jasno, nedvosmisleno i dosljedno svjedoči o njezinoj protuhrvatskoj orijentaciji. Pilar je – bez ikakve mržnje, hladno i racionalno – proniknuo u većinu razloga te orijentacije,

Nikola Stojanović, autor pamfleta „Srbi i Hrvati“

a to je ujedno razlog zbog kojega valja pozdraviti svaku, pa tako i najnoviju zbirku dokumenata o toj misli – kao da skoro dvadeset godina razmaka između ovih zbirki samo za sebe ne govori dovoljno o našoj zrelosti i o našoj doraslosti! – koja se je pojavila prije nekoliko mjeseci. Riječ je o knjizi *Protokoli velikosrpske ideologije. Temeljni dokumenti antihrvatskog pokreta od Načertanija do Memoranduma 2* (Edicija Velebit, Plava produkcija j.d.o.o., Zagreb, 2021., 375 str.) koju potpisuju Mato Artuković, admiral Davor Domazet-Lošo, Tihomir Dujmović, Slobodan Prosperov

Novak i Marko Jurič koji je ujedno urednik.

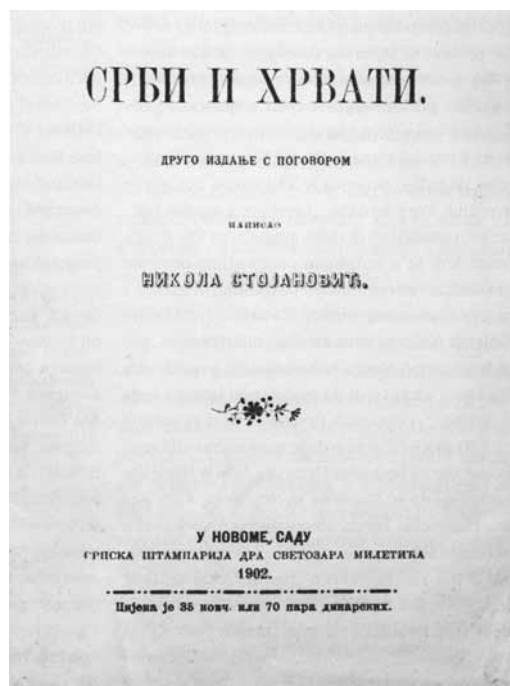
Autorski članci Slobodana Prosperova Novaka („Uvodnik“, „Zenit militantnog jugoslavenstva“ te „Protokoli velikosrpskih akademika“), Marka Juriča („Ideologija osvajanja“ i „Politički fanatizam bespuća povijesne zbiljnosti“), Mate Artukovića („Doktrina *Srbobrana* – povijesni izazov: Nikola Stojanović, Srbi i Hrvati ili ‘do istrage naše ili vaše’“, „Ugroženost“ – glavni element velikosrpske ideologije“), Davora Domazeta-Loše („Srpsko velikodravlje i dalje na djelu“) i Tihomira Dujmovića „Treća Jugoslavija“, u knjizi

su raspoređeni tako da svaki od njih predstavlja svojevrsni uvod odnosno komentar izvornih dokumenata: Garašaninova *Načertanija*, Karadžićeva spisa *Srbi svi i svuda*, Stojanovićeve članka „Do istrage vaše ili naše“, kao i rijetkoga, malo poznatoga drugog izdanja tog spisa koje je kao brošura pod naslovom *Srbi i Hrvati. Drugo izdanje s pogovorom* objavljeno u Srpskoj štampariji Dra Svetozara Miletića, u Novome Sadu, 1902., potom kao uvodnik u Ustav organizacije *Ujedinjenje ili smrt*, Poslovnik organizacije *Ujedinjenje ili smrt*, tekst Ljubomira Micića „Smrt je naša narodna igra“ (*Zenit*, 1923.), Čubrilovićev elaborat o „iseljavanju Arnauta“, Moljevićeva *Homogena Srbija* te Memorandum SANU iz 1986. i tzv. Memorandum 2, uredničku rekonstrukciju svojevrsnih (veliko)srpskih punktacija nastalih i formuliranih duboko u 21. stoljeću, u sklopu pokušaja da se poraženo i ošamućeno srpstvo reorganizira i krene u novu borbu za ostvarenje starih ciljeva.

Kako to obično biva, autorski su članci nejednakog opsega i nejednake vrijednosti, a dojam koji će ostaviti, ovisi i o ukusima, preferencijama i predznanju čitatelja. Za moj su ukus od svih tekstova uvrštenih u ovu knjigu najvažniji oni dr. sc. Mate Artukovića – i inače jednog od ponajboljih naših znalaca one faze oblikovanja velikosrpske ideologije oko zagrebačkog *Srbobrana* pred kraj 19. i početkom 20. stoljeća. Osim razudbe pisanja toga zagrebačkog lista i političke manipulacije pojmom srpske „ugroženosti“ – koja se praktično u istom obliku ponavlja tijekom stoljeća i pol – Artuković se ne usteže kazati ni ono što većini naših i uopće postjugoslavenskih povjesničara nikako ne prelazi preko usta: da za nastanak *crnih legendi* o Hrvatima, desetljećima obilježenima jasenovačkim mitom, nisu krivi samo (pa čak ni u prvome redu!) velikosrpski agitatori i propagandisti, nego glavninu odgovornosti snosi komunistička nomenklatura u Hrvatskoj, dakle – soj koji već desetljećima običavam nazvati kvislinškim. Jer, on jest kvislinški i po svojim ideološko-političkim ishodištima i po svojoj politici i po svojim plodovima; a njegov lavovski udio u stvaranju i

održavanju tih *crnih legendi*, koje i danas za pišljivih trideset srebrnjaka pokušavaju očuvati na životu, neumoljiva je svjedodžba te kvislinške pozicije.

Mjestimični tehnički nedostaci ne umanjuju bitno vrijednost knjige – spominjem ovdje da ih ima tek zato da mi se ne spočitne kako ih ne vidim ili kako ih pristrano ignoriram – a izbor priloga uvrštenih u nju, dakako, stvar je urednika, pa su prikazivačeve opaske i u tom pogledu

Drugo izdanje Stojanovićeve najave "istrage vaše ili naše"

uglavnom suviše. Taj izbor je, ako ga usporedimo s Čovićevom, Grmek-Gjidara-Šimčevom ili Beljinom zbirkom, svakako očekivan, ali je, kao što je spomenuto, veliki dobitak ovdašnje iznimno dragocjeno uvrštenje drugog izdanja Stojanovićeve pamfleta *Srbi i Hrvati* – tu bi se opet vjerojatno mogao prepoznati Artukovićev rukopis! – koje je hrvatskim autorima teško dostupno, pa je zato i u literaturi malo korišteno. Spominjući *en passant*, može se pripomenuti kako možda ne bi bilo loše da je u zbirku uvršten i poneki prilog naših Srbohrvata, čudnovate čeljadi koja je svoje hrvatstvo zatamljivala do te mjere da ih ni rođena majka ne bi prepoznala kao Hrvate (pa bi ih se, dakle, i po tome ključu moglo podvesti pod naslov zbirke!), dok je, s druge strane, ova digresija možda poticaj da se napravi slična zbirka srbohrvatskih brodoloma kojekakvih na-

ših Gjalskih, Ujevića, Čerina, Vojnovića, Andrića *et consortes*, e kako bismo jasnije vidjeli, čije sve grijeha još i danas, nakon svih ovih desetljeća, tako teško okajavamo.

A piscu ovih redaka osobito je prirastao dokument koji su uspješno zaobišle sve spomenute zbirke dokumenata, pa tako nažalost i ova. Kad je, naime, 25. veljače 1907. u Hrvatskome saboru Frano Supilo – onaj isti koji je desetak godina ranije bio posve svjestan da „Hrvatska bez Bosne bila bi uvijek igračka u rukama onoga koji bi vladao u današnjim okupiranim pokrajinama“, pa „iako u Bosni nije razvijena hrvatska svijest, ali ipak, uz 350.000 katolika Hrvata, i muhamedanci, ukoliko svi nijesu Hrvati, ipak bi prije krv svoju prolili nego dopustili da ih upregnu pod Srbiju“ – sada u tom govoru ponudio hrvatskoj javnosti novu svjedodžbu svog jugoslavenstva, nastupajući kao glasnogovornik jedinstvenoga „hrvatsko-srpskog“ naroda i izjavljujući: „...I ako sreća pane pa da Bosna i Hercegovina izađu iz okvira ove Monarhije, onda je sasvim naravno da će svaki pravi i poštenu Hrvat, kad ta Bosna ne može da bude hrvatska, radije željeti da pripadne bratu Srbiju, nego tuđinu...“, srpskoj strani toga „jedinstvenoga hrvatsko-srpskoga naroda“ (strani koja je uporno ponavljala da su Srbi i Hrvati jedan narod, ali su iz toga nekom svojom logikom izvodili zahtjev da se Srbima prizna položaj političkog naroda u Hrvatskoj!) takva velikodušnost nije bila ni na kraj pameti.

Reagirajući na *službouljudno* opravdanje austro-ugarske aneksije Bosne i Hercegovine iz pera jednog Jugoslavena, slobodnog zidara Ferde Šišića, srpski je povjesničar i profesor na beogradskom sveučilištu, Stanoje Stanojević – posve na tragu one znamenite Stojanovićeve prijetnje „istragom našom ili vašom“ – uzvratilo skoro brutalnim odgovorom u svome „Otvorenom pismu“ što je 10. prosinca 1908. (po julijanskom kalendaru) objavljeno na naslovnici beogradske *Politike*, a onda i u nekim drugim srpskim listovima, uključujući i one u BiH. Priznaje tu Stanojević svom kolegi Šišiću načelno (a pored načelnoga, bilo je ono i nenačelno) zalaganje za hrvatsko-srpsku slogu odnosno

jedinstvo, ali: toj slozi moraju se postaviti granice, a upravo je bezuvjetna pripadnost BiH Srbiji, naglašava Stanojević, uvjet bilo kakve hrvatsko-srpske suradnje:

„Vi znate, prijatelju, da sam ja isto kao i Vi oduševljen pristalica srpsko-hrvatske sloge i zajedničkog rada (...), ali Vam kažem, u ime svih prijatelja srpsko-hrvatske sloge, da po cenu Bosne i Hercegovine među nama ne može biti prijateljstva. (...) Velika borba između Istoka i Zapada, koja se na Balkanu hiljadama godina vodi, svela se sada u borbu za opstanak Srpskoga Naroda. Srpski će Narod možda u toj borbi i podleći, ali će podleći kao što dolikuje narodu, ali Srbi, ni u Srbiji ni u Crnoj Gori ni u Bosni i Hercegovini neće nikada ‘slobodnom voljom uzeti sebi za vladara’ austrijskog cara i ugarskog kralja, kao što su to, po Vašem tvrđenju, učinili Hrvati pre devet stotina godina.“ Jer, kaže Stanojević, „naše pravo na Bosnu i Hercegovinu ne osniva se na nekoliko iscedenih i nategnutih reči u starim pergamentima i u slučajnim beleškama pojedinaca, nego se naše pravo na te zemlje osniva na egzistenciji Srpskoga Naroda u Bosni i Hercegovini i na našoj nacionalnoj svesti i snazi“.

Šišićeva su izlaganja kod Stanojevića izazvala asocijaciju na jednu „karakterističnu i poučnu zgodu iz rimske istorije“. Ta zgodu, kaže on, glasi: „Kad su jednom prilikom Gali pošli na Rim, Rimljani, pravnički razvijeni i odnegovani, nisu mogli da shvate, kako mogu Gali udariti na Rim kad im nedostaju pravni argumenti za taki postupak. Izaslanik rimskog senata i poslanik Rimskog Naroda pitao je sa patosom vojvodu galskoga: ‘Kakva prava imate vi na Rim?’ – ‘Pravo to, odgovorio mu je galski vojvoda, nosimo mi na vrhovima svojih mačeva’. Taj odgovor galskoga vojvode, to je odgovor što će ga Srbi dati Hrvatima onoga dana, kad dođe do velike borbe oko Bosne i Hercegovine. Naše je pravo naša narodna snaga. A pravo naše narodne snage i pravo naših bajoneta biće važnije od vašeg prava, koje se može na kantar meriti.“

I dalje: „Vi Hrvati teško ćete moći shvatiti tu veliku borbu celoga jednog naroda za život i opstanak, jer ima već mnogo stotina godina kako vi niste navikli da gi-

Aleksandar Karađorđević sa suprugom, kraljicom Marijom

nete i kako prava svoja branite samo rečima i ugovorima. Narod koji je, kao što vi sami tvrdite, ‘slobodnom voljom uzelo sebi za vladara ugarskog kralja Kolomana’, ne može razumeti veliku narodnu borbu za opstanak. A borba Srpskoga naroda za Bosnu i Hercegovinu biće velika nacionalna borba za život i opstanak. Vi i Vaši gospodari ne treba da se varate. Kada naša vojska i naš narod pođe u tu veliku svetu borbu, mi nećemo ići na tu veliku kasapnicu za to, da osvajamo zemlje ili da branimo svoja prava. Ne, mi ćemo poći u tu borbu da branimo život svoga naroda. Jer bez Bosne i Hercegovine nema života Srbiji i Crnoj Gori, nema života Srpskom

Narodu. Jer Bosna i Hercegovina, to zapamtite dobro i Vi i Vaši gospodari, isto su za Srpski Narod što i Srbija i Crna Gora.“

Bio je to, kao što je pokazala i 1914. i 1941. i 1991., upravo proročanski nago-vještaj „velike kasapnice“. Mnogi od nas nisu ga prepoznali tada – kao što su malobrojni prepoznali Hitlerove prijetnje u *Mein Kampf* – a mnogi ga ne prepoznaju ni danas, misleći možda da je doista nastupio *kraj povijesti*, ili, još prije, pasjom poslušnošću svjesno umrtvljujući obrambene mehanizme vlastitoga naroda. Zbog tih je ljudi i zbog tih ideja potrebna ova knjiga.